

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ ТУРКМЕНИСТАНУ І СТВОРЕННЯ БАГАТОВАРІАНТНОЇ СИСТЕМИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

*Болдовська К.П., канд. екон. наук., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Анотація. Предметом статті є теоретичні питання і практичні підходи до розвитку експортного потенціалу промислових підприємств. Метою статті є визначення тенденцій і перспектив газового експорту Туркменістану, обґрунтування шляхів нарощення і подальшого розвитку експортного потенціалу підприємств газового комплексу і розробка рекомендацій щодо диверсифікації постачань туркменського газу на світовий ринок. Методологія проведення дослідження представлена методами теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, системного і комплексного підходу і кореляційно-регресійного аналізу.

У роботі здійснений прогноз величини виробничого й експортного потенціалу газової галузі Туркменістану. Отримані при моделюванні тренди вказують на стабілізацію і наявність передумов для подальших позитивних зрушень у цій сфері. У роботі пропонуються рекомендації щодо нарощення і розвитку експортного потенціалу підприємств газового комплексу Туркменістану в цілях збереження і розширення зарубіжних ринків збуту, досягнення і підтримки на кожному з них заданого рівня ефективності, а також рекомендації щодо створення багатоваріантної системи транспортування вуглеводнів на світові ринки в цілях поетапного розширення географії газового експорту. Отримані науково-практичні висновки і надані пропозиції можуть бути враховані і використані при вирішенні комплексної проблем, пов'язаних із розвитком експортного потенціалу підприємств газової промисловості Туркменістану.

Ключові слова: експортний потенціал, газовий комплекс, розвиток, диверсифікація, стратегія, транспортно-енергетична інфраструктура, світовий енергетичний ринок.

Постановка проблеми. Енергетична складова залишається однією з основних рушійних сил розвитку світової економіки. Останнім часом у світовій енергетичній сфері спостерігається низка нових тенденцій, що змінюють вектор її розвитку, з'являються нові потужні джерела постачання енергоносіїв на світовий ринок, зокрема у рамках реалізації проектів збільшення обсягів видобутку вуглеводневої сировини в країнах Каспійського регіону і Центральної Азії.

Багатий паливно-енергетичний потенціал Туркменістану детермінує товарну структуру експорту цієї країни: близько 85 % туркменського експорту представлено газом, нафтою і нафтопродуктами, при цьому природний газ традиційно виступає основною експортною статтею (50-60 %). Разом з тим, дедалі випереджуючі темпи приросту освоєння нових родовищ і розробки запасів природного газу порівняно з темпами приросту обсягів його видобутку разом із технічними обмеженнями можливостей щодо зарубіжних постачань цих обсягів зумовлюють необхідність активного пошуку і розробки нових напрямків експорту, розвитку і нарощення експортного потенціалу газового комплексу Туркменістану, а також розбудови і диверсифікації сучасної експортно-орієнтованої транспортно-енергетичної інфраструктури цієї країни в цілях перетворення енергетичного чинника на інструмент ефективної реалізації її зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку газового сектору економіки Туркменістану й експорту туркменського газу у контексті глобалізації світового ринку енергоносіїв останнім часом присвячується дедалі більше наукових праць, серед яких роботи І. Джумаєва, О. Лукіна, В. Матвєєва, А. Назарова, М. Халілова та інших учених [1-6].

Невирішені складові загальної проблеми. Разом з тим, коло наукових пошуків здебільшого обмежується питаннями багатосторонньої взаємодії в енергетичній сфері як одного з ключових компонентів системи міжнародних відносин, формування нових схем і конфігурації постачань енергоносіїв на світовий ринок, вивченням їх впливу на розвиток і добробут окремих країн і світової спільноти у цілому, тоді як проблеми розвитку енергетичного сектору окремих країн-постачальників енергоносіїв у контексті забезпечення їх національних інтересів лишаються осторонь предмету багатьох досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є визначення тенденцій і перспектив газового експорту Туркменістану й обґрунтування шляхів нарощення і подальшого розвитку експортного потенціалу підприємств газового комплексу і рекомендацій щодо диверсифікації постачань енергоносіїв на світовий ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній енергетичній політиці Туркменістану простежуються чітко виражені пріоритети щодо напрямків розвитку газової промисловості, одним з яких є диверсифікація постачань природного газу і створення надійної і стабільної системи виводу туркменських енергоносіїв на міжнародні ринки [1]. Реалізація Туркменією політики інтенсивного розвитку експортних газопроводів за всіма можливими напрямками здійснюється у рамках стратегічних планів, причому фінансування будівництва практично повністю забезпечується замовниками. Наразі Туркменістан експортує природний газ за трьома напрямками: на північ – до Росії, на схід – до Китаю і на південь – до Ірану, при цьому останніми ро-

ками обсяги експорту активно зростають – з близько 20 млрд. куб. м у 2010 році до майже 45 млрд. куб. м у 2012 році (рис. 1) [2].

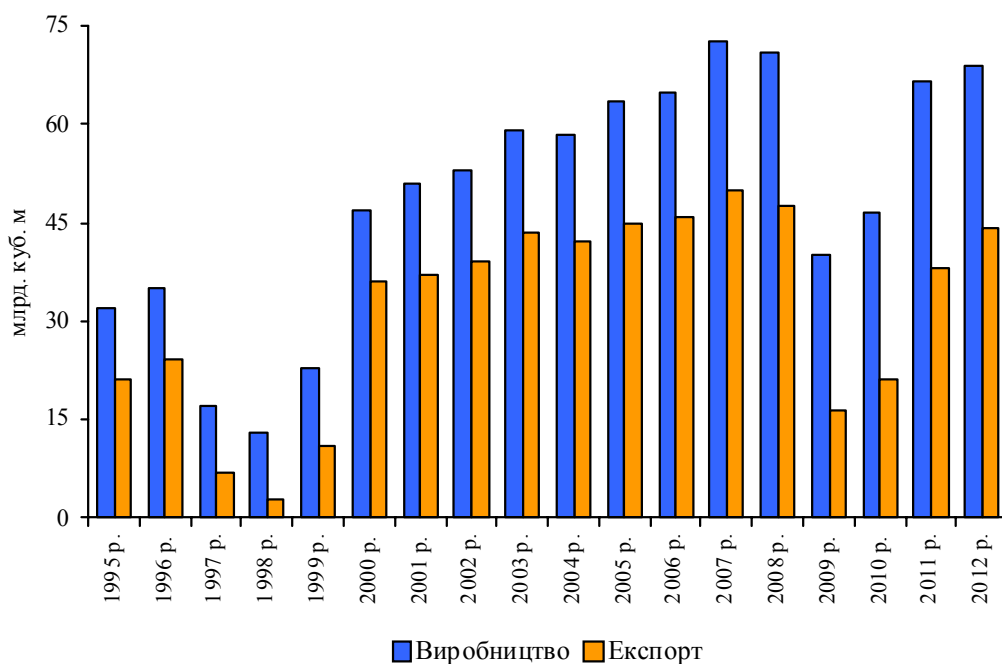


Рисунок 1 – Динаміка обсягів виробництва й експорту природного газу в Туркменістані у 1995-2012 роках

Програмою розвитку нафтогазової промисловості Туркменістану на період до 2030 року, а також Програмою Президента Туркменістану щодо соціально-економічного розвитку країни на 2012-2016 роки передбачається, що до 2015 року в країні видобуватимуть до 124 млрд. куб. м природного газу на рік, до 2020 року щорічний видобуток збільшиться до 175 млрд., до 2030 року – до 250 млрд. куб. м газу. У частині експорту названа Програма передбачає до 2020 року експортувати газ в обсязі до 140 млрд., а до 2030 року – 200 млрд. куб. м щорічно [7].

Оскільки внутрішнє споживання природного газу в Туркменістані останніми роками залишається приблизно на рівні 20-25 млрд. куб. м на рік, нарощування видобутку газу наразі обмежується можливостями його реалізації на експорт. Своєю чергою, підвищення волатильності цін світового газового ринку, посилення конкуренції природного газу із зрідженим природним газом (ЗПГ) і сланцевим газом збільшує ризики і загрози розвитку експортоорієнтованої трубопровідної інфраструктури Туркменістану і зумовлює доцільність переоцінки перспективності напрямків експорту туркменського газу в цілях створення багатоваріантної інфраструктури виведення енергоносіїв на світові ринки, поетапного розширення географії газового експорту, подальшої переорієнтації економіки і перетворенню країни з постачальника сировини на експортера готової продукції.

При плануванні розвитку газового комплексу Туркменістану виникає необхідність прогнозування експортного потенціалу, обґрунтована тим, останній формується під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що безпосередньо впливають на потенційні можливості і конкурентний статус підприємств галузі. При цьому слід також прогнозувати зміну міжнародних політико-правових, економіко-фінансових, науково-технічних і соціальних факторів, тобто бажано врахувати всі зовнішні фактори ринкового середовища, що безпосередньо впливають на діяльність підприємств газового комплексу і формують його експортний потенціал.

Основна проблема прогнозування експортного потенціалу полягає в непередбачуваності поведінки зовнішніх факторів. У такій ситуації хід зміни експортного потенціалу можна пов'язувати не з зовнішніми факторами, а з плином часу, що вимагає дослідження часових рядів. З урахуванням цього в основу прогнозування показників експортної діяльності підприємств газової галузі Туркменістану покладений метод екстраполяції.

Ґрунтуючись на даних про виробництво (видобування і переробку) й експорт природного газу в 1995-2012 рр., у роботі був виконаний прогноз величини виробничого й експортного потенціалу газової галузі Туркменістану (таблиця 1).

Таблиця 1 – Результати прогнозування обсягів виробництва й експорту природного газу в Туркменістані

Рік	Прогнозні значення, млрд. куб. м			
	лінійний тренд	логарифмічний тренд	експоненціальний тренд	ступеневий тренд
Результати прогнозування обсягів виробництва (видобутку і переробки) природного газу з урахуванням динаміки «провальних» років (2009-2010 рр.)				
2015 г.	78,5	78,4	93,7	68,1
2020 г.	91,3	91,2	129,7	74,5
2025 г.	104,1	103,9	179,4	80,2
2030 г.	117,0	116,6	248,3	85,4
Коефіцієнт детермінації	0,5338	0,5343	0,4715	0,4397
Результати прогнозування обсягів виробництва (видобутку і переробки) природного газу без урахування динаміки «провальних» років (2009-2010 рр.)				
2015 г.	89,7	89,7	117,1	75,3
2020 г.	106,1	105,9	173,7	83,3
2025 г.	122,4	122,1	257,7	90,5
2030 г.	138,8	138,3	382,4	97,1
Коефіцієнт детермінації	0,7326	0,7330	0,5801	0,5027
Результати прогнозування обсягів експорту природного газу з урахуванням динаміки «провальних» років (2009-2010 рр.)				
2015 г.	48,6	48,6	59,5	42,1
2020 г.	55,9	55,9	85,1	46,5
2025 г.	63,2	63,1	121,8	50,5
2030 г.	70,6	70,4	174,3	54,2
Коефіцієнт детермінації	0,2672	0,2682	0,2450	0,2355
Результати прогнозування обсягів експорту природного газу без урахування динаміки «провальних» років (2009-2010 рр.)				
2015 г.	60,2	60,2	89,5	51,8
2020 г.	71,2	71,1	145,5	58,6
2025 г.	82,1	81,9	236,6	64,9
2030 г.	93,1	92,7	354,6	70,8
Коефіцієнт детермінації	0,5538	0,5544	0,3956	0,3313

Кореляційний аналіз отриманих результатів та оцінка адекватності регресійних моделей показує, що за величиною коефіцієнта детермінації найкращі прогнозні властивості мають моделі регресії, побудовані на основі лінійної і логарифмічної апроксимації емпіричних динамічних рядів. У той же час найбільш близький прогноз до показників Програми розвитку нафтогазової промисловості Туркменістану на період до 2030 року дає регресійна модель, побудована на основі експоненціальної апроксимації емпіричних динамічних рядів.

Відзначимо, що виключення з аналізу двох рівнів емпіричних динамічних рядів (які характеризують падіння обсягів видобутку й експорту газу, що спостерігалось в 2009 р. і 2010 р., спричиненого, зокрема, крупною аварією на трубопроводі «Середня Азія – Центр-4» і світовою фінансовою кризою) в цілому покращило і ступінь адекватності регресійних моделей, і їх прогностичну цінність.

У цілому, отримані при моделюванні тренди характеризують стабілізацію і нарощування як виробничого, так і експортного потенціалу. Це вказує на те, що в найближчій перспективі ефективність використання експортного потенціалу газової галузі Туркменістану не зазнає істотних змін, що буде забезпечувати достатній рівень конкурентоспроможності на світовому ринку енергоносіїв.

Однією з основних проблем експорту туркменського газу є відсутність широкої географічної диверсифікації поставок, представленої переважно Іраном, Росією і Китаєм. Ринки Європи й Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) для туркменського газу поки що практично недоступні. Розвиток ефективного експорту газу в цих напрямках стримується багатьма причинами, серед яких:

- високий рівень географічної диверсифікації джерел імпорту (природний газ на ці ринки поставляється практично з усіх основних світових центрів видобутку природного газу – Росії, Близького Сходу, Північної і Західної Африки);
- відсутність у Туркменістану інфраструктури з транспорту газу в цих напрямках і, як наслідок, висока вартість транзитного транспортування магістрального газу;
- ризики, пов'язані з лібералізацією європейського газового ринку і дорожчею проектів з будівництва нової мережевої інфраструктури.

Тим не менш, саме ці ринки представляються вельми перспективними, оскільки Європа, США і країни АТР (окрім Китаю) сьогодні значною мірою залежні від імпорту газу.

Сьогодні вартість транспортування при фізичних поставках туркменського газу на далекі відстані (наприклад, на європейський ринок) настільки велика, що робить його конкурентоспроможність на цих ринках невисокою. Одним із способів зниження транспортних витрат може виступати механізм розмінних операцій у співпраці із зарубіжними партнерами і використання потужностей підземних сховищ газу в інших країнах для поставок газу взимку, коли реально існує додаткова потреба в газі на європейському ринку. Подібні підходи збільшують експортні можливості без нових інвестицій в розширення газотранспортної інфраструктури.

Також інтересам туркменських експортерів енергоресурсів серйозно загрожують проблеми, пов'язані з несправедливими умовами транзиту енергоресурсів по територіях третіх країн. Вирішення проблеми транзитних ризиків можливе шляхом будівництва власних мереж або купівлі акцій трубопровідних компаній, по трубах яких туркменський газ транспортуватиметься до Європи, для утримання всіх шляхів доставки газу під прямим майновим контролем, тобто для просування вглиб країн-споживачів як власник (співвласник) трубопровідних мереж. Але це дуже витратний і ризикований шлях.

Відповідних ризиків, пов'язаних з реалізацією коштовних проектів будівництва мережевої газотранспортної інфраструктури, позбавлене виробництво і продаж зрідженого природного газу.

Світовий ринок зрідженого природного газу швидко зростає: річний оборот міжнародної торгівлі ЗПГ сьогодні становить близько 150 млрд. куб. м. За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, світові обсяги продажів ЗПГ до 2018 року зростуть майже на третину [8]. Прогрес у сфері ЗПГ ще більше посилює конкуренцію серед постачальників газу, оскільки виводить на ринок газові ресурси з досить віддалених районів, раніше недоступних для споживачів з економічних міркувань, якби йшлося про транспортування трубопроводами. Отже, враховуючи тенденції випереджаючого зростання ЗПГ, Туркменії необхідно ретельно опрацювати можливість зайняти свою нішу на цьому ринку. Це дозволить диверсифікувати як основний продукт експорту, так і ринки збуту.

Розташування у Туркменістані семи крупних родовищ природного газу в туркменському секторі акваторії Каспійського моря робить економічно життєздатними проекти з будівництва поблизу них заводів зі зрідження природного газу для подальшого експорту, оскільки основним способом транспортування ЗПГ є морський. Туркменістан уже почав розбудову інфраструктури поставок зрідженого газу морем. Так, у 2009 р. зданий до експлуатації термінал зберігання і відвантаження ЗПГ в селищі Кіянлі на узбережжі Каспію, побудований іранською компанією «Парс Енержі». За рік резервуарний парк спроможний приймати і відвантажувати 200 тис. т товарного газу. В цілому ж, згідно з Програмою розвитку нафтогазової промисловості Туркменістану на період до 2030 року обсяг виробництва ЗПГ у країні намічено довести до 3 млн. т. Разом з тим, в Туркменістані відсутня національна стратегія виробництва й експорту зрідженого природного газу, розробка якої має забезпечити реальну можливість найближчими роками значно наростити обсяги його постачання на віддалені міжнародні ринки.

Таким чином, розвиток виробництва і збуту ЗПГ створить додаткові можливості щодо посилення експортних позицій Туркменістану. Комбінація добре розвинутої трубопровідної системи і поставок зрідженого газу створять потужний стимул для підвищення ефективності експорту газу з одночасною диверсифікацією ринків збуту, що може серйозно посилити експортні можливості країни. А це забезпечить не лише розвиток нових ринків збуту, наприклад, у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (США, Японія, Індія, Корея й ін.), але й надасть можливість цінової оптимізації залежно від розвитку кон'юнктури на конкретних ринках.

Отже, інтерес до розвитку азіатсько-тихоокеанського вектора туркменської газової промисловості сприятиме проникненню Туркменістану на нові для нього експортні ринки. А це означатиме, що країна не залишиться осторонь від світового газового ринку, що стрімко розвивається, зберігаючи статус одного з провідних гравців на ньому, здатного не лише враховувати світові тенденції, але і впливати на них.

Висновок. Таким чином, активний розвиток азіатського ринку газу є складовою формування нової архітектури світового газового ринку, розвитку міжрегіональної і міжконтинентальної торгівлі природним газом. Разом з тим, експортний потенціал газового комплексу Туркменістану, що має і продовжує розширяти достатньо розгалужену інфраструктурну базу за кордоном (4 газопроводи, що діють, і 3 газопроводи, що проєктуються), за наявних передумов і позитивних чинників стрімкого розвитку обмежується низкою негативних чинників.

Основні шляхи розвитку експортного потенціалу газового комплексу Туркменістану можна узагальнити у такий спосіб:

- якісна диверсифікація напрямків газового експорту, вихід на принципово нові ринки (Європейський Союз і АТР);
- перехід від стратегії будівництва коштовної і ризикованої інфраструктури, призначеної для експорту магістрального газу, до розвитку виробництва й експорту зрідженого природного газу;
- більш активне використання експортного потенціалу галузі для посилення глобального геополітичного впливу країни, а не лише для отримання доходів від експорту;
- перехід до стратегії більш активного використання механізмів міжнародного права для підтримки комерційної присутності туркменського газового бізнесу на зарубіжних ринках, реалізації вигідних для національних інтересів інфраструктурних проєктів.

Перелік посилань.

1. Лукин О. Инвестиционный интерес / О. Лукин // Туркменистан. – 2012. – № 5 (86). – С. 22-29.
2. Матвеев В. Экспортный потенциал газовой отрасли Туркменистана: перспективы и риски / В. Матвеев // Россия и новые государства Евразии. – 2012. – № 4. – С. 72-78.
3. Назаров А. Энергетическая стратегия Туркменистана: европейский вектор сотрудничества [Электронный ресурс] / А. Назаров. – Режим доступа : <http://www.turkmenembassy.ru/?q=node/253>
4. Назаров А. Экспортный потенциал Туркменистана: наращивание производства конкурентоспособной продукции [Электронный ресурс] / А. Назаров. – Режим доступа : <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=3251>
5. Халылов М. Состояние и перспективы развития газовой отрасли. Задачи и потребности в области освоения и разработки месторождений [Электронный ресурс] / М. Халылов // Нефть и Газ Туркменистана : материалы X Международной конференции. – Режим доступа : <http://www.rpi-inc.ru/materials/17/Day1/Khalyllov.pdf>
6. Джумаев И. Внешняя торговля Туркменистана: тенденции, проблемы и перспективы : доклад / И. Джумаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP11-Turkmenistan-Rus.pdf>
7. О нефтегазовой промышленности Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Ftatturkmen.tatarstan.ru%2Frus%2Ffile%2Fpub%2Fpub_180278.docx&ei=KGvNUsrJHITqywOCkYCwBg&usq=AFQjCNH3_P2GFmzoEwaoVMYeOZRhOOnZ7g&bvm=bv.59026428,bs.1,d.Yms&cad=rjt
8. Medium-Term Gas Market Report 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iea.org/Textbase/npsum/MTGMR2013SUM.pdf>

Стаття надійшла: 23.03.2014 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Бабич Д.В.

УДК 338.47
L20

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. Стаття присвячена теоретичним питанням розвитку підприємств дорожнього господарства України. Використання методу теоретичного узагальнення та структурно-логічного підходу дозволили виділити мікро-, мезо-, та макrorівні розвитку дорожньо-транспортного комплексу України, кожен з яких має відповідні елементи, пов'язані з конкурентним потенціалом у складі єдиної цілісної системи управління конкурентоспроможністю за аналогічною структурою. На основі систематизації факторів розвитку підприємств дорожнього господарства за екстенсивною та інтенсивною спрямованістю встановлено економічну, організаційну, соціальну та техніко-технологічну групу факторів. В роботі відмічено зміст факторів екстенсивного розвитку як таких, що приводять до збільшення виробництва будівельно-монтажних робіт за рахунок простого кількісного розширення самих факторів виробництва. Встановлено вплив групи інтенсивних факторів на розвиток дорожнього виробництва як результату впровадження нових прогресивних технологій дорожнього будівництва та зниження матеріалоємності й трудомісткості будівельно-монтажних робіт. Наведено перелік галузевих особливостей, що впливають на ієрархічну структуру розвитку дорожніх підприємств. Процедура ідентифікації факторів розвитку підприємств дорожнього господарства представлено у вигляді певного механізму, побудова якого відбувалася на основі визначення структурних блоків та відповідних до них ідентифікаторів. До показників екстенсивного та інтенсивного розвитку було віднесено кількісні та якісні показники використання ресурсів відповідно. Співвідношення екстенсивності й інтенсивності розвитку підприємства дорожнього господарства виражається в показниках використання його виробничих і фінансових ресурсів. Результати дослідження можуть бути використані підприємствами дорожнього господарства при розробці альтернатив стратегічних управлінських рішень, спрямованих на досягнення стійкого розвитку в сучасних умовах функціонування дорожньо-транспортного комплексу.

Ключові слова: розвиток, фактор, механізм, ідентифікація, класифікація, дорожнє господарство, структура